

Mátyás király buda-nyéki kastélya.

Az utóbbi időben sokan keresték, kutatták Mátyás király vadász-kastélyát. Egyesek itt, mások ott vélték megtalálni maradványait. Sőt akadt, aki a játszi képzelet szemüvegén keresztül egy ma is használatban levő XIX. századbéli biedermeier stílusú épületben és a körötte levő márványszegélyezte szökőkutakban vélte meglátni Mátyás király fürdő-medencéjével együtt.

Míndez csak azt bizonyítja, milyen nagy ma az érdeklődés a mult, de különösen Hunyadi Mátyás királyunk korának emlékei iránt.

A jelen sivár valóságában szomjúhozó lelkünk szívesen elmereng a fényes mult aranyhímes képein. Kereszük azok kézzel megfogható bizonyítékait, erőt és reményt merítve belőlük egy jobb jövőhöz.

Mátyás király budavári nagyszerű palotájának falai teljesen eltűntek a föld színéről. Az egykori fényes udvari életnek, a külföldi követek jövés-menésének, az itt tartózkodott művészek, írók és tudósok emlékének már csak a Palota-téren egy oszlop és a múzeumokban néhány díszesen faragott márványkő töredéke a tanujele.

Volt azonban Mátyás királynak még egy kastélya a budai hegyek között. Erről dr. Csánki Dezső is megemlékezik pályadíjjal koszorúzott kiváló munkájában¹⁾ anélkül, hogy annak közelebbi helyét megjelölne.

Leírásában Bonfinira és Oláhra támaszkodik, mint kútfőkre.

Ugyancsak dr. Csánki Dezső Szilágyi Erzsébet nyaralópalotája c. igen érdekes értekezésében közli egy okirat szövegét magyar fordításával együtt,²⁾ amelyből kiderül, hogy Mátyás királynak ez a *nyéki* kúriája szomszédos volt azzal a majoros birtokkal, amely valamikor a XIV. század elején Kuncz ispáné volt s amelyet 1484-ben bekövetkezett haláláig Szilágyi Erzsébet, Mátyás király anyja bírt bérben az esztergomvári Szent István prépostságtól. Ez a munka tehát okirattal támasztja alá Bonfini és Oláh leírását.

Nyoma van még a *nyéki* kastélynak és vadaskertnek Zsigmond lengyel herceg számadásaiban is.³⁾ Zsigmond lengyel herceg, a későbbi lengyel király, II. Ulászló királyunk öccse jó két esztendő telt el Budán és a pontosan vezetett számadásokból kiderül, hogy háromszor volt künn a nyéki kastélyban, helyesebben a vadaskertnél. Egyszer még azt is megtudjuk belőlük, hogy kártyázott odakünn.

Magam már idestova két esztendeje (1930 nyaratszaka óta) kutattam e kastély helyét.

E kastélyra nézve tulajdonkép alapvető adatok *Bonfini Antal* és *Oláh Miklós* leírásai. Egy *kortársé* és egy *epigoné*. Oláh Miklós ugyanis

egy évvel Mátyás király halála után, 1491-ben született és javaférfikora II. Lajos és I. Ferdinánd idejébe esik.

Lássuk mindenekelőtt, mit mond Bonfinius. Ismeretes »*Rerum Hungaricarum Decades*« című munkájában⁴⁾ Mátyás királynak erről a kastélyáról a következőképp szól: »*Ügyszintén Buda határában egy másik külvárosi palotája is volt a harmadik mér földkönél, ahol erdei vadaknak valóban terjedelmes vadaskertjei voltak láthatók.*« Itt megjegyzendőnek tartom, hogy Bonfini idézett szövegében az »*ad tertium lapidem*«-et eddig vagy nem vették figyelembe vagy harmadik kőnek, *határkőnek* fordították, holott a »*lapis*« latinul *mér földkövet* is jelent. Épület helyének meghatározásánál az előbbi jelentésnek nincsen sok értelme. Épülethez okvetlenül út vezet, az épület helyének megjelölésénél tehát az odavezető úton bizonyos ponttól mért távolságot szoktunk használni.

Én ez okból itt a »*lapis*«-nak *mér földkő* jelentését vettem.

Oláh »*Hungaria et Attila*« című munkájában⁵⁾ azt mondja, hogy: a *Nyék nevezetű vadaskert oldalához csatlakozik az Ulászló király költségén épült kastély nagyszerű épületekkel.*

Itt mintha ellenmondás volna Bonfini szövegével, habár úgy Bonfinius, mint Oláh a vadaskertnél, a vadaskert oldalában levő palotáról beszél. Csakhogy Oláh Miklós Ulászló királyról.

Első tekintetre hajlandók vagyunk tehát kettőre gondolni. Budapest helyrajzi történetével foglalkozó íróink, így Haeuffler⁶⁾ és az ő nyomán Rupp is⁷⁾ két különálló kastélyról szólanak. Ez azonban könnyen megérthető és megmagyarázható tévedés.

Oláh Miklós ugyanis, amint már fentebb jeleztük, nem volt kortársa Mátyás királynak. Nem csoda tehát, ha Ulászlónak tulajdonítja a kastély építését. Valószínű, hogy Ulászló is hozzáépített, de, ismervén e királyunk zilált pénzügyi viszonyait és tehetetlenségét, ez a bővítés alig lehetett nagyobbarányú. Úgy véljük tehát, egészen határozottan állíthatjuk, hogy itt *egy- és ugyanazon palotáról van szó.*

Ezt igazolja különben az a címertöredék is, amelyet az ásatások alkalmával találtunk. Ez koronás sast ábrázol. Koronás sas a Jagellok címere volt s ezt használta Ulászló is. A többi között két Korvinán is bemázoltatta a Hunyadiak hollós címerét és helyébe koronás sast festetett és az »*M*« kezdőbetűt »*W*«-re változtatta.⁸⁾ Úgy látszik, ennél az épületnél is így cselekedett, vagy talán valamely átalakítással kapcsolatban helyeztette rá a címerét.

Az elmúlt ősz folyamán kiástuk és pontosan megállapítottuk »*Nyék*«-nek, vagyis Mátyás király vadaskertjének *falait*, helyesebben azok *helyét.*⁹⁾

A vadászkastélynak úgy Bonfini, mint Oláh leírása szerint ehhez kellett csatlakozni, *még pedig a vadaskerten kívül.* Belül azért nem lehetett, mert gróf Lamberg Kristófnak, I. Ferdinánd király magyar fővadászmesterének a királyhoz intézett levelében¹⁰⁾ arra kéri Ferdinándot, adjon módot rá, hogy magának házat építhessen és egy szóval sem említi, hogy a vadaskertben valamilyen épület lett volna.

Ha mindezeket latbavetjük, úgy a vadászkastélyt első sorban annak déli végéhez közel kereshettük és pedig emelkedettebb helyen.

A déli végéhez közel azért, mert már ez is elég messze esik ahhoz, hogy Buda külvárosának számítson, habár Bonfini *külvárosi* meghatározását — úgy véljük — nem kell túl szigorúan venni. Emelkedettebb helyen pedig azért, mert nem valószínű, hogy Mátyás király a semmi

szabad kilátást nem nyújtó völgyben keresett volna magának erre a célra helyet. Tehát a vadáskastélyt a vadaskert déli végében, annak nyugati oldalán kellett keresni.

A keleti oldal vagyis a Törökvészi-út mente nem kecsegtetett eredménnyel. Először is a délutáni hev napnak erősen kitett hegyoldal, azután a keleti oldal déli vége a vizet teljesen nélkülözi. A talaj geológiai alakulata szerint ott soha forrás vagy kút nem lehetett.

A nyugati oldalán ellenben az akkor vízben dúsabb Ördög-árokotól eltekintve források is voltak. Ezek egyike, az úgynevezett »Kovácsi kút« — mint szivattyús kút — a hűvösvölgyi villamosvasút úgynevezett »Nagyhidja« és a Hidegkúti-út közötti térségen most is megvan.

Épen a »Nagyhid« környékéről egy 1828-ból való térkép került elő a Székesfővárosi levéltárban.¹¹⁾ Ezen a vadaskert nyugati fala mintegy 800 méter hosszúságban van berajzolva. Erre most bővebben nem térek ki, csak annyit említek, hogy a ma is meglévő és az említett térképen két másik forrással együtt látható »Kovácsi kút« segítségével a vadaskert falának helye meghatározható. Eszerint a fal a hűvösvölgyi villamosvasútvonal és a Hidegkúti-út közé eső magántelkeken vonul végig. Maradványai rövidebb darabon épen a Kovácsi kút közelében levő Bock- és Szászféle villa (Hidegkúti-út 65/a) telkén még láthatók is. Így tehát a Hidegkúti-út melléke csakugyan a vadaskert nyugati fala mentén fekszik.

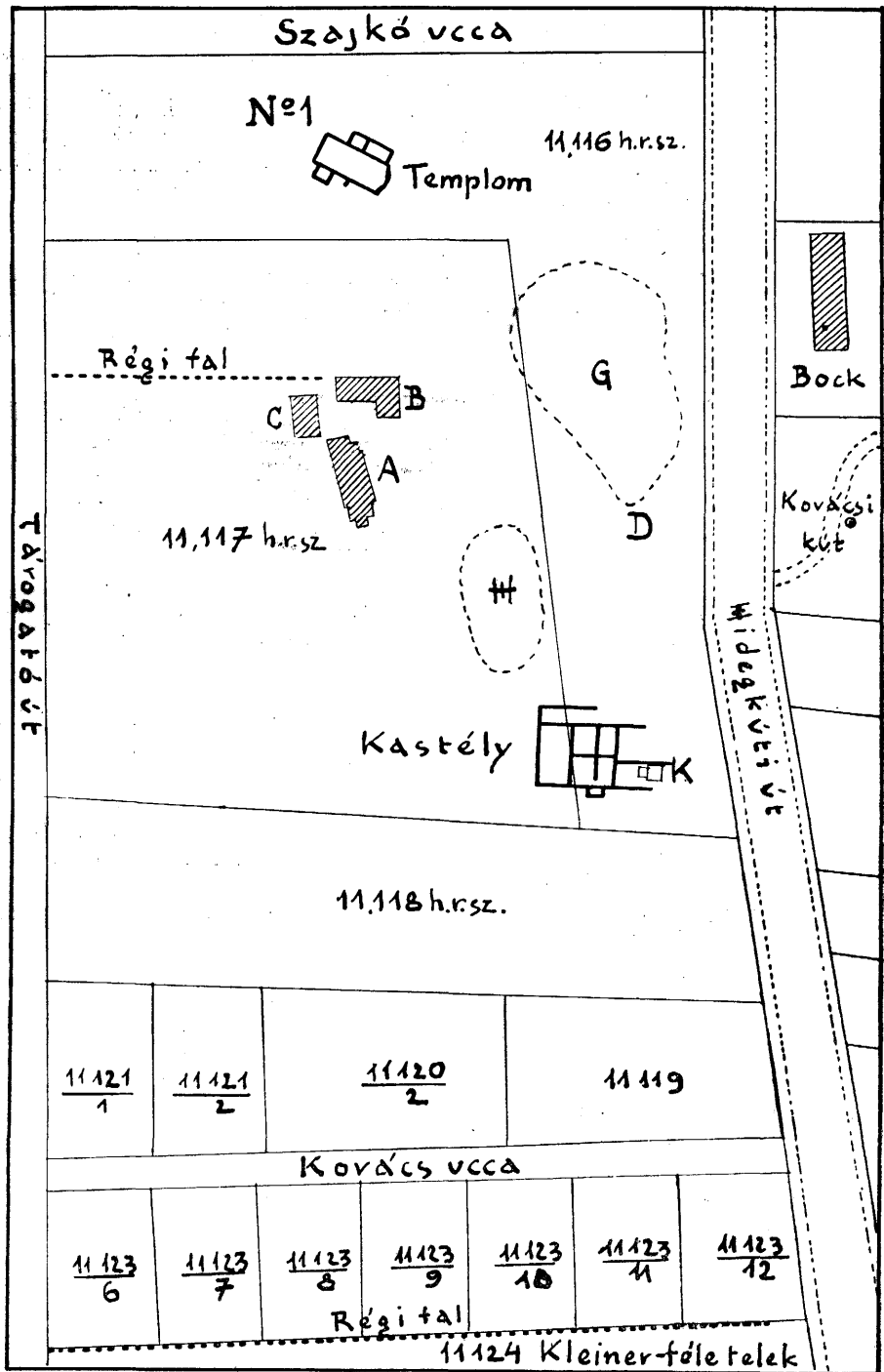
Végül a Hidegkúti-út mellett szól az a körülmény is, hogy e királyi kastély Szilágyi Erzsébet nyaralójával, helyesebben Kuncz ispán majorjával szomszédos volt.

Amint már előbb láttuk, Bonfini a harmadik mérföldkőnél levőnek állítja e palotát. Miután Bonfini olasz, helyesebben római mérföldet használt, három mérföld kerekén négyezeröttszáz métert teszen.

Az a kérdés már most, honnan mérjük le a 4500 méter távolságot. Buda város alatt Bonfini kétségtelenül a mai Budavárát érthette. Másrészt a távolságot régi szokás szerint a legközelebbi városkaputól, a mostani esetben a »Szombat« vagy mai nevén »Bécsi«-kaputól mérték. Az útvonalban sem lehetett lényeges eltérés, hiszen az Ördögárok mintegy rögzítette annak irányát. Kisebb eltérések pedig nem okoznak számbavehető különbséget. Ha tehát a térképen¹²⁾ a Bécsi kapu helyétől akár az Ostromakár a Várfok-utcán, Retek-utcán, Olasz fasoron, Budakeszi- és Hidegkúti-úton végigmérünk, épen a Hidegkúti út 48. számú telken volt kerti házikóhoz érünk (a mellékelt helyszínrajzon »K«-betűvel jelölt épület). Ez a telek épen a »Nagyhid«-dal van szemben. A két útvonal között csupán lényegtelen az eltérés, amennyiben az Ostrom-utcán át mérve a kerti házikón mintegy harminc méterrel túljutunk, míg a Várfok-utcán át pontosan addig. Ez a telek a multszázad második felében a báró Gerliczy családé volt.

A kastélyt tehát itt kellett keresni.

Hozzátehetem még, hogy 1930 szeptember havában végzett kutatásaim során Mezei Mihály kertész (I., Zuhatag utca 15.) és Kerner Mátyás napszámost (Hidegkút, Széphalom) régi falakra vonatkozólag kikérdeztem. Azt állították, hogy a Hidegkúti út 40. sz. — dr. Kleiner Artur tulajdonában levő — villa kertjének északfelőli, tehát a 48. sz. felé eső kerítése alatt akkor, amikor a kerítést felállították, régi falat találtak. Ezt a falat az idei 1932. évi ásatásokkal kapcsolatban a kerítésnek jóformán teljes hosszában mi is megtaláltuk és több helyen föltártuk. A fal vastagsága egy méter és a kő, valamint a habarcs anyaga hasonló a kastély falaiéhoz.

Lépték 1:1440

13. A buda-nyéki kastély helyszínrajza.

Joggal állíthatjuk tehát, hogy ez a kastély kertjének kerítőfala lehetett. Másféle falmaradványokról, tehát a kastély maradványairól azonban nem volt tudomásuk.

Ezeknek az adatoknak birtokában, a Vadaskert falának föltárása után 1932 őszén kerestem föl Simontsits Elemér valóságos belső titkos tanácsos, felsőházi tagot és megemlítettem neki, hogy kutatásaim Mátyás kastélyát illetőleg neje Hidegkúti-úti telkéhez vezetnek.

Ő említette azután, hogy a báró Gerliczy családban, amelytől neje a telket a rajta levő házzal együtt a rokonság révén örökölte, szájhagyomány volt, hogy a telken *Mátyás király vadászkastélya állott* és pedig épen ott, ahol a kerti ház állott. Ez a hely a telken levő kimagasló domb, amely gyaníttatja, hogy alatta romok lehetnek. A kerti házat nyilván báró Gerliczyék kegyeletből építették a romokat rejtő halomra, mintegy emlékéül Mátyás királynak és kastélyának.

Oromfalán egy fölkében Hunyadi Mátyás gipszszobra volt látható.

Haeuffler és Rupp tehát a helyben is tévedtek. Ez különben érthető, mert ők a vadaskertet a Zugliget és Svábhegy környékén gondolták.

Haeuffler ezt az állítását azonkívül a ferencalmi kápolna közelében levő épületbe befalazott, *ma is látható csúcsíves faragványra* alapítja.¹³⁾ E faragvány épen úgy, mint a ferencalmi kápolna bejárati homlokfalán láthatók, a *Szép Juhásznénál volt Páloskolostor romjaiból kerülhetett oda.*¹⁴⁾ Különben a stílus maga is eldönti, hogy az nem származhatott Mátyás király valamely épületéből. Hiszen ő renaissance stílusban építkezett.

Fent fölsorakoztatott következtetéseink helyességét a megkezdett ásások igazolták.

Az ásásokat a telektulajdonos szíves engedelmevel és a Székesfőváros áldozatkészségéből a mult 1931. évi november hó 25-én megkezdettük.

Az első kutatóárok helyét a kertház bejárata előtt közel észak-déli irányban választottam. Ugyanis itt volt a halom legjobban kiemelkedő pontja. Csakugyan húsz centiméter mélységben már méter vastag falra és nyolcvan centiméter mélységben meg *in situ* vagyis a helyénfekvő égetett agyagtéglaburkolatra akadunk. A burkolatot alkotó téglák rombus alakúak és az idő vasfoga azokat már erősen megviselte. Rajta fekve szerte-széjjel a többi törmelék között ugyanilyen és azonkívül négyzetalakú, de zománccal borított égetett agyag burkolólapokat találtunk.

Ugyanezen a helyen lelt *két első* faragott kődarab — egy mellvédő (ballustrade)-korlát lábazati kövének része és egy csigavonalas ajtó-vagy ablak-süvegrész — már a megtalált épület renaissance stílusára is kétségtelen bizonyítékul szolgált.

A beállott fagy és havazás miatt az ásási munkálatokat december hó 7-én abbahagytuk. Közben a terület parcellázása határozatván el, az idei tavaszon ezzel kapcsolatban a tulajdonosok a telken tekintélyes egyengetési munkálatokat hajtottak végre.

A »G« helyen levő nagy gödröt töltötték föl.

Mintegy 1600 m³ földanyagot mozgósítottak. Ezt részben a megtalált kastély helyéről, részben az attól észak-északnyugatra mintegy 140 méterre eső dombból termelték. A folyó évi március hó 12-én a székesfőváros képviselőinek részvételével tartott helyszíni szemlén abban állapodtak meg a telektulajdonossal, hogy a rommaradványokat borító földréteget a tulajdonosok elhordatják a talajegyengetési munkákhoz, azután kezdünk hozzá az ásások további folytatásához. Közben azonban úgy alakult

a helyzet, hogy célszerűbbnek látszott, ha az ásatásokat az egyengetési munkákkal egyidőben kisebb erővel megkezdjük.

Így történt, hogy március hó 29-én két emberrel hozzákezdünk a tulajdonképeni ásatások folytatásához, március hó 30-án pedig húsz kubikos az egyengetési munkákhoz. Az ásatási munkáknál közben fokozatosan fölemeltük a munkáslétszámot kilencre.

Amennyire örvedetes volt, hogy a romokat borító földréteget a kubikosok rövidesen eltávolították, annyira megnehezítette és rontotta gyors munkájuk a rendszeres kutató tevékenységet.

Folyó évi április hó 6-án a kubikosok nagyjában elkészülvén a kastély fölött levő földanyag elhordásával, hozzákezdtek a telek északi részén levő domb elhordásához.

Itt már április hó 7-én falra akadtak. Természetesen a falak bontását megtiltottam. Sajnos, azt már nem lehetett megakadályozni, hogy a fal mentén a földanyagot a kelleténél jobban el ne távolítsák.

Itt örvedetes meglepetésül a domb elhordása folyamán egy templom körvonalai bontakoztak ki. Ezen a dombon nem régiben egy telefon-oszlopot akartak elhelyezni s akkor a számára szükséges gödör ásása közben emberi csontokra bukkantak. Ezeket azután visszahelyezték és a gödröt betemették.

Mult évi munkálataink során ehelyütt eszközölt próbaásás alkalmával mi is ráakadtunk az emberi csontokra és egy falra. Tudtuk tehát, hogy a domb már alakulatánál fogva is valami építményt rejtget, de templomra nem voltunk elkészülve.

A kubikosok munkájukat folyó évi április hó 13-án beszüntették, a mi ásatási munkánkat pedig, amely rendszeresen és nyugodtan, tulajdonkép csak ezután kezdődött volna el, folyó évi április hó 16-án a tulajdonos tilalma folytán be kellett szüntetnünk. Pedig még a felén sem voltunk túl, sőt a legutóbbi esőzések a kastély északnyugati sarkától mintegy nyolc méterre az útról lehordták a porondot s mintegy negyedfélméter hosszban egy újabb épület falának világos nyomai váltak láthatókká. Különben ezen a helyen is már a talaj alakulata sejteti, hogy épületmaradványt rejt magában. (L. a helyszínrajzon a »H«-val jelölt helyet.)

Hiszen Oláh Miklós is már előbb említett leírásában épületeket említ.

Nem céloim itt az ásatások eredményeinek ismertetése. Ezt majd az ásatások remélhető teljes befejezése után tesszük meg. Most csak röviden vázolom az eddigi eredményeket.

Az eddigi ásatások egy eléggé tekintélyes épület körvonalait és földszintjét, valamint részben a pincéit tárták szemeink elé. Szélső méretei máris kerekén harmichárom és húsz méter vagyis kerek hatszázhatvan négyzetméter. Pedig még a Hidegkúti-út felé eső oldalon nem találtuk meg a végső falakat. Főfalai kerek méter vastagok. A megtalált lépcső-feljárathól, valamint egyéb körülményekből is joggal arra kell következtetnünk, hogy az épület emeletes volt.¹⁵⁾

Két helyiségben a rombuszalakú egyszerű égetett agyaglapokból álló padlóburkolat még nagyrészen, bár megviselt állapotban, megvan. A harmadik helyiségben a burkolat jobbfajta téglából áll. Egyebütt nemcsak a padlóburkolat, hanem a pince boltozata is hiányzik s a pinceúr teljesen ki van töltve kő-, tégl- és habarcstörmeléssel. Ez egyrészt annak a jele, hogy az épület az idők folyamán részben beomlott, részben lebontották és a használható anyagot felhasználták, a többit pedig a

pincékbe behányták. De a nagymennyiségű törmelékanyag újabb bizonyítéka annak is, hogy az épületnek emeletesnek kellett lennie. Az ásások folyamán nagyobb mennyiségű rombusz- és négyzetalakú, *különféle színű zománc* borított égetett agyag burkolólap került elő részben ép állapotban, többnyire azonban töredékekben. A zománc ragyogó, élénk színe ma is bizonyítja a padlóburkolatok szépségét.

Végül megemlítendőnek tartjuk, hogy eddig 224 darab különféle nagyságú faragott kő töredéke került elő, köztük olyan díszes darabok, amelyek sejtetni engedik, hogy az épület ékítése méltó volt tulajdonosához. Különösen jellemző a formák változatossága. Stílusuk tiszta renaissance.

A templomról most csak annyit említünk meg, hogy egytornyú volt és hossza a szentéllyel együtt kerek tizenhatodfélméter, szélessége a hajó nyugati végén 5-28 méter. Bejárata a tornyon át volt. Megtaláltuk a templom eredeti Árpádkori félköralakú szentélyét is. Az új szentély, a sekrestye és a torony azonban később és pedig a XV. század második felében épülhettek hozzá. A közeli Nyék község temploma és temetkezőhelye lehetett.

Ennek is részletes ismertetését a leletekkel együtt később fogjuk közzé tenni.

Megemlítjük még, hogy az ásások során megtaláltuk a kastély kertjét övező fal északi részét is. Amint az a helyszínrajzon látható, a templom ezen kívül fekszik.

Az egyéb (cserép, üveg, fém, emberi- és állati csontok) leletekre itt most nem terjeszkedünk ki.

Záradékol a telek eléggé érdekes történetét adjuk, a mint azt a telekkönyvi hivatalban és a fővárosi levéltárban végzett kutatásaink alapján kiderítettük.

A telket három oldalról utca határolja. A Hidegkúti-út (48. sz.), Szajkó-utca (2.) és Tárogató-út (47/b) és a mostan végrehajtott telekfelosztás előtt három — a telekkönyv szerint is — különálló részből állott. Ezek a részek a csatolt helyszínrajzon látható 11.116., 11.117. és 11.118. helyrajzi számú parcellák, összes területük 7 kat. hold 201·5 □-öl.

Mostani tulajdonosaik: Simontsits Elemérné Sztankovánszky Erzsébet és Sztankovánszky Margit. A 11.118. számúnál a fenti két tulajdonoson kívül még Sztankovánszky Mária is.

Az empíre stílusú emeletes lakóház (a helyszínrajzon A) és melléképületei B) és C)) a 11.117. sz. telekre esnek, a kerti ház a kastély romjaival együtt nagyjából a 11.116 hrsz. telekre. A romok egy része átnyúlik a 11.117. sz. telekre is. Ugyancsak a 11.116. sz. telekre esik a kápolna is.

A telek mostani újabb felosztása következtében természetesen megváltozott a helyzet. A kastély eszerint két újabb (11.117/16. és 11.117/17. sz.) telekre, a kápolna három újabbra (11.117/22., 23. és 24. sz.) esik.

Eddigi kutatásaim alapján is bizonyos, hogy a *ma is álló »A« jelzésű emeletes lakóházat nem báró Gerliczyék építették*. Mindenekelőtt lássuk tehát ennek a 11.117. hrsz. teleknek a történetét.

A 11.117. hrsz. telek magvát, amelyen az emeletes ház épült, mint szántóföldet Kalmárffy Ignác nejevel együtt Aigner Tóbiás hagyatékából vette két részletben 1821-ben és 1823 márciusában.¹⁶⁾ Itt álljunk meg egy szóra. Nem szándékom ehelyütt Kalmárffy Ignác életrajzát adni, csak megemlítendőnek tartom, hogy a maga korában, a XVIII. század

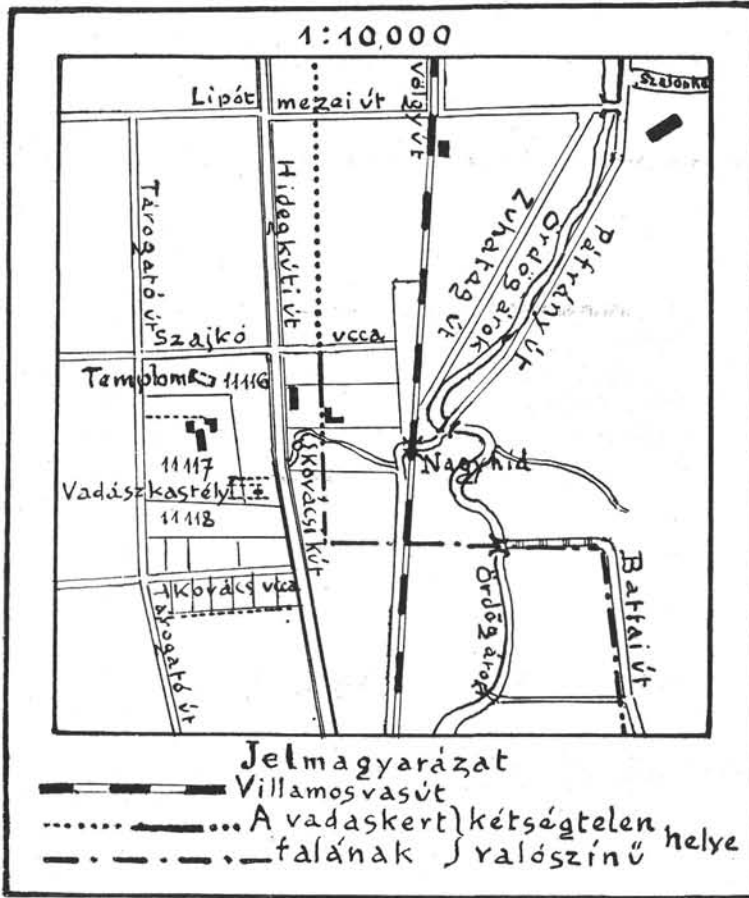
végén és a XIX. század elején Buda szabad királyi főváros nevezetes személyisége volt. Mint Krammerlauf ügyvéd már apja Krammerlauf György révén is jómódú polgáremberként kezdte pályafutását és 1823-ban, 70 éves korában, mint nemes ember, a Lipót-rend vitéze, Pest vármegye táblabírája és budai bíró végezte. Felesége nemes Reinprecht Katalin értett ahhoz, hogyan kell nagy házat vezetni. Leányait mind jól adta férjhez. Szerafin báró Wimmer Józsefné lett, Eulátiát szentmiklósi és óvári Pongrácz János vette el, Lujzát pedig báró Csollich Márk altábornagy, szlavoniai katonai parancsnok. Kalmárfy 1808-ban Buda szab. kir. főváros követe is volt a pozsonyi országgyűlésen és a nemesi fölkelő sereg választmányi tagja. A budai polgárórség élén, mint parancsnokot, ezredesi díszruhájában ünnepélyes alkalmakkor gyakorta látta őt a polgárság.

A budai polgárórség akkoriban különös vonzóerőt gyakorolt a cifra egyenruhát kedvelő polgárság előtt. Tulajdonképp a háborúba vonult katonaság szerepét látta el odahaza. A XIX. század huszas éveiben¹⁷⁾ tizenkét századból állott, összesen 2490 emberrel és három zászlóaljba volt beosztva. A tizenkét századból két század *magyar gyalogos*, egy század *vadász*, kilenc század *lövész*. Ehhez járult egy fél eszkadron huszár és egy oboista zenekar. A zászlóaljak vezetői őrnagyi rangban Stermensky András, Mayerffy Ferenc és Stankovics György voltak.

Kalmárfy építette a ferencalmi kápolnát is. Különös bűnhődése, tragikuma életének, hogy nemesi családfája benne csirázott ki és vele is pusztult el, továbbá hogy a sok szereplés, felesége pazarlása végül is pénzügyi zavarokba kergette. Vagyonát zár alá helyezték, hosszadalmas pörök keletkeztek, melyek folyamán széjjel olvadt a nagy vagyon. Ezt azonban ő már nem érte meg. Jellegzetes alakja volt korának, élete egyúttal egy része Buda főváros történetének is. Csak legutóbb derült ki, hogy a tisztos, fényes külső aljas besúgót takart.

Az említett telket fele-fele részben Szerafin és Lujza leánya örökölték az 1823 december 19-én kiadott végrendelet értelmében. A báró Csollichné Kalmárfy Lujza fele része *tulajdonképp a magva* a 11.117. hrsz. teleknek.¹⁸⁾ Ekkor ez a telek még mint szántó föld szerepel, amely *egy út* mellett fekszik. Az út a hidegkút—nagykovácsii út. Ugyanis ekkor még ennek az útnak itt egy kanyarodója volt és a mai 11.117. hrsz. telek mellett haladt el. Ezt bizonyítja a már előbb említett térkép.¹⁹⁾ Az út akkori állapotát a mellékelt helyszínrajzon is föltüntettük. A Tárogató-út nem lehetett, mert akkor mint dűlőút csupán a 11.118. hrsz. telek határáig ért. Azontúl még nem volt megnyitva. Az 1829. évi január hó 20-án tartott tanácsülés jegyzőkönyvében, amelyben az északfelé szomszédos — az úgynevezett »Körtés domb«-on elterülő parlag telkek fölosztásáról és eladásáról van szó, ez a telek, mint Csollich tábornok telke nevezetik meg.²⁰⁾ Sem Kalmárfy Lujza örökvallomásában nincsen szó még házról, sem Baczó térképén nem látható ház. Ezek szerint tehát egyáltalában nem valószínű, hogy a ma is álló házat Kalmárfy építtette volna, hanem inkább báró Csollich tábornok. Báró Csollich — akkor már altábornagy — 1836-ban Buda szab. kir. fővárostól hozzáveszi a szomszédos 500 négyzetöl területet.²¹⁾ A ház alighanem az 1834—1836 közti időszakban épülhetett. Egy 1836. évből való térképen már ugyanis látható.²²⁾ Ugyanezen a térképen, az épülettől délkeletre, a kertilak és a most kiásott épületmaradványok helye dombbal van megjelölve.

Annyi egészen bizonyos, hogy 1851-ben, amikor azt özvegy báró Csollichné gyulai Gaál Edének eladta, már a ház 439. számmal rajta volt.²³⁾ Gaál Ede azonban nem sokáig, mindössze kerek egy esztendeig volt a kiesfekvésű ház tulajdonosa. Ugyanis 1852-ben eladta Tschögl János pesti nagykereskedőnek és nejének Hoffmann Emmának.²⁴⁾ Közben befektetett pénzét majdnem megduplázta. Tschöglék azután kiegészítették telküket a mai terjedelmére. Megvették ugyanis annak 1 hold 872 □-öl terjedelmű

14. A buda-nyéki kastély és vadaskert.

déli részét, amely akkor külön birtoktest volt Mündler Márton és neje Kellner Erzsébet tulajdonában.²⁵⁾ Tschöglék sem megedtek sokáig a birtokban, mert 1854 december 19-én két másik — ugyancsak itt fekvő — ingatlanukkal együtt eladták báró Bánffy Miklós valóságos belső titkos tanácsos főpohárnokmester nejének gróf Bethlen Katalinnak 25.000 forintért konvenció pénzben.²⁶⁾ De a grófnő nem lehetett megelégedve a vett birtokkal, vagy talán pénzre volt szüksége, mert már 1855 május 31-én, tehát nem is fél év múlva az egész ingatlan-tömeget tetemes veszteséggel

17.000 forintért konvencióss pénzben továbbadta báró Gerliczy Vincének és nejének Sztankovánszky Erzsébetnek.²⁷⁾ A nagyasszonyról »Erzsébethlak« lett a neve, amint azt a kőkapunak a kertben heverő maradványa most is hirdeti. De leginkább emlékeztet reá és buzgó vallásosságára az Istenhegyi-út, Nógrádi- és Diana-út elágazásánál levő kőoltár, rajta kőkeresztel, két oldalt Mária és Mária Magdolna szobrával. Ezt ő állíttatta 1890-ben.

A 11.116. helyrajzi számmal jelölt telket, amelyen *a kerti ház és a most kiásott épületmaradványok vannak*, báró Gerliczy Vince tulajdonképen 1855-ben vette Buda szab. kir. fővárostól, mint parlag területet 640 forintért, de azt csak halála után 1869-ben özvegye kérelmére írták nevére. Az erre vonatkozó iratokból kiderül, hogy azért adták el neki nyilvános árverés mellőzésével, mert, ha más veszi meg, el lett volna zárva az úttól, a mai Hidegkúti úttól és mert egy gödör betömése miatt nagy földmunkákat kellett volna végezni.²⁸⁾ Ebből következik, hogy ezidőben vagyis 1855-ben a Hidegkút—Kovácsi-út ezen a helyen máregyenesre, vagyis a mai állapotnak megfelelően volt szabályozva. Ezt különben Haeuffler térképe is bizonyítja.²⁹⁾ Csakis így állhatott elő ugyanis az a helyzet, hogy báró Gerliczy már meglévő kertje és háza az említett telek nélkül az úttól el lett volna zárva.

Ez a terület, a város leltárában,³⁰⁾ mint parlagterület szerepelt. Ebből következik, hogy *Buda visszavétele óta beépítve nem volt*. Buda városának ugyanis már kezdettől, vagyis a városnak 1686-ban a töröktől történt visszahódítása óta mindvégig bent a városban életbevágó dolgokra sem volt pénze, annál kevésbé itt künt ilyen méretű kastély építésére. Hiszen azért is adogatta el időnként telkeit, hogy pénzhez jusson. De ellene mond ilyenféle gondolatoknak a talált faragványok stílusa is.

Ezeket *a minden áron hitetlen Tamások* kedvéért tartom szükségesnek hangsúlyozni, nehogy a rommaradványok stílusa ellenére azt állíthassák, hogy itt egy későbbi — a török hódoltság után következő — korból származó épület maradványairól van szó. Arra, azt hiszem, még a legmegátalkodottabb kétkedő sem gondol, hogy a török hódoltság alatt épült volna ilyen jellegű épület ezen a helyen.

Hátra van még a 11.118. hrsz. telek. Ezt báró Gerliczy Vince halála után — 1883-ban — vette özvegye Harrer János és neje Gerstner Teréz örökösaitől, helyesebben gyermekeiktől *Harrer Ágost, Teréz, Alajos, Erzsébet, Magdolna és Ferenc*től.³¹⁾ A megelőző tulajdonos a *Krems család*, Krems József örökösei. A telken különben szőlő volt, de tárgyunk szempontjából mindez már nem is fontos. Az eddigi ásatásokból és a talaj alakulatából is megállapítható, hogy a rommaradványok ide aligha terjednek ki.

Még megemlíteném, hogy özv. báró Gerliczy Vincénétől unokaöccse és unokahúga Sztankovánszky János és Mária örökölték ez ingatlant, róluk szállott át azután ugyancsak örökség útján mostani tulajdonosaira.

Azt hiszem, az előadottak alapján joggal állíthatjuk, hogy az itt talált romok *egy tekintélyes méretű, eléggé díszes építmény — Hunyadi Mátyás király nyéki kastélyának maradványai*. Teljes kiásatásuk nemcsak a nagy király emlékének tartozó erkölcsi kötelesség, hanem a székesfőváros múltörténelmi értékeinek, amelyek *különösen ebből a fényes korból aránytalanul csekélyszámban maradtak fenn*, jelentős gyarapodásához s egyúttal e korból való ismereteink kibővítéséhez fog vezetni.

Fölötte sajnálatos lenne, ha a megfelelő telekrész átengedése és a betiltott ásatások újból való megkezdésére nézve megegyezés nem jöhetne létre.

Budapest, 1932 szeptember hó.

Garády Sándor

¹⁾ I. Mátyás udvara 1884. 180—181. II.: »De legregényesebb a budai hegyek közt épített pompás nyárilak, erdős hegyoldalon, csörgedező patakok mellett, nagyszerű vadaskertekkel. Nyéknek hívják; a királynak ez a legkedvencebb helye az üdülésre, szórakozásra.« (Jegyzet: A mai Svábhegy és Jánoshegy, általában a lipótmezei hegyek környéke.) Nagyterjedelmű majorság csatlakozik a nyéki nyaralóhoz.

²⁾ Az említett munka 42. oldalán levő VI. sz. okiratról: »Serenissime Domine Rex gratiosissime. Est quoddam predium seu allodium cum terris et pratis vicinum ad curiam Maiestatis vestre regie in Nyek, iam occupatum ad illam, de quo felicis memorie gemitrix vestra at alii ante eam certum censum ecclesie nostre obperpetuum cultum divinum solverunt; solum a tempore Maiestatis vestre his duobus annis est cessatum.«

³⁾ Dr. Divéky Adorján: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai 1500—1502. 1505. Bpest 1914.

p. 34. »Item eodem die (május 5) quum dominus princeps (t. i. Zsigmond) quietaverat (equitaverat helyett) ad ferale versus Sanctum Paulum, ad mandata domini principis dedi XX. den. ung.

p. 36. Item in Zagrada (kert) Nyek rusticis ibidem manentibus ad mandata domini principis dedi I ortt (¼ forint).

p. 52. Item eodem die ad ludum domino principi in zagrada Nyek per manus Zaleski dedi I. flor.

⁴⁾ A. Bonfinii Decadis IV. Liber VII. »Item in Budensi agro alterum erat suburbanum, ad tertium lapidem, ubi sylvestrium ferarum amplissima sane vivaria spectabantur.«

⁵⁾ N. Oldh: Hungaria et Attila. 8° Vindobonae MDCCLXIII. p. 20. »Ad septentrionem Ferarium est regis cui nomen est Nyék, ... Lateri huius adnectitur aula magnificis aedificiis exstructa Wladislai Regis impensis.«

⁶⁾ L. Haeuffler: Buda-Pest I. 56. »Seitwärts grenzt an denselben das vom König Wladislaus im herrlichen Stil aufgebaute Schlosz« U. o. 6. Jegyzet: »Vermuthlich nahe der Franzenshöhe, wo im rückwärtigen Gebäude noch ein Stück einer alten Fenster-Skulptur eingemauert ist.« L. az 52—53. oldal közé helyezett térképet is. A Ferenchalmi kápolna mellett álló épület — valamikor vendéglő — helyén vélte II. Ulászló király palotáját, a mai Hunyadi orom (volt Laszlovszky hegy) lejtőjén, a Laszlovszky major tájékán pedig Mátyás király vadaskastélyát. Az előbb említett vendéglő épületébe befalazva csakugyan ma is látható egy csúcsíves faragvány, ez azonban — épen úgy, mint a ferenchalmi kápolna homlokzatába befalazottak — a Szép Juhásznénél volt — Szent Lőrincről nevezett — pálos kolostor romjaiból kerülhetett ide, Kalmárfy Ignác budai bíró jóvoltából.

⁷⁾ Rupp I.: Budapest helyr. tört. 215.

⁸⁾ Fögel I. dr.: II. Ulászló udvartartása 1913. 103. old.

⁹⁾ Garády S.: Mátyás király vadaskertjének falai. Historia 1931. 3—4 füzet 139—143. oldalán.

¹⁰⁾ U. o. »Mátyás király budai vadaskertje.« Historia 1931. 1—2. füzet 41—42. oldalán.

¹¹⁾ Szfv. lltár. Budai telekkönyv V. 272. A térkép szíves rendelkezésre bocsátásáért dr. Gárdonyi Albert székesfővárosi főlevéltárnok úrnak és munkatársainak ez úton hálás köszönetemet fejezem ki. A térképet Baczó József városi mérnök készítette.

¹²⁾ Erre a célra a Budapest Székesfőváros által kiadott 1 : 5000 léptékű térképet használtam. Ez erre a célra elegendő nagyméretű és pontosságú. Azt, hogy a kimérés ennyire pontosan sikerült, csak a véletlennek tulajdonítom. El voltam készülve száz méter különbségre. Még ez sem lett volna sok.

¹³⁾ L. még a 6. sz. jegyzetet.

¹⁴⁾ F. Schams: Vollständige Beschreibung v. Ofen. 1822. 441. »Es ist wahrlich ein eben so frommer als glücklicher Gedanke des Herrn Stadtrichter v. Kalmárfy und seiner Gattin, durch den Bau einer neuen Kirche am Faulenzer (Ferenchalom előbbi neve) nicht nur die religiösen Stiftungen ihrer Vorältern hiemit zu erneuern,

sondern auch, durch die Einmauerung bemerkenswerther Steinstücke das Andenken dieses Klosters (a Szent Lőrinci pálos kolostorét) mit ihrer Kirche zu erhalten. Ehhez idézzük még Haeuffler i. m. II. 17. lapjáról: »Gegenüber erhebt sich die freundliche Kapelle auf der Franzenshöhe erst in neuerer Zeit von dem verstorbenen Ofner Stadtrichter Ignaz v. Kalmárfy im sogenannten gothischen Stile errichtet. Daneben ist ein Wirthshaus, welches an schönen Tagen zahlreiche Gäste versammelt«. Ennek a volt vendéglő épületnek, a mely szintén Kalmárfyé volt, a hátsó falába van az említett csúcsíves faragvány befalazva.

¹⁵⁾ A földszinti ép padlóburkolaton talált zománcos burkolólapok is az épület emeletes voltára mutatnak. A beomlás vagy lebontás után kerülhettek oda.

¹⁶⁾ Szfővárosi lltár: Buda, Äcker, Wiesen u. Wald Gewähr Protocoll. Lib. 8. fol. 201. és Lib. 9. fol. 31. 2⁸/₁₂ magyar hold és 744 □-öl, összesen 3 magyar hold 344 □-öl.

¹⁷⁾ L. Schams i. m. 515.

¹⁸⁾ A ¹⁶⁾ alatt említett 3 m. h. 344 □-öl fele, vagyis 1 h 872 □-öl esett br. Csollichné Kalmárfy Lujzára. L. Szföv. lltár. u. o. Lib. 9 fol. 71 et 72.

¹⁹⁾ L. a ¹¹⁾ alatti megjegyzésben említett térképet.

²⁰⁾ Székesfővárosi lltár. Buda sz. kir. főváros 1829. évi január 20-i vál. polgársági jegyzőkönyvében: »Der durch Städtischen Ingenieur Joseph Baczó hinsichtlich der städtischen öden Gründe in der Gegend des Kovatser Brunnens, zwischen *General Csolits*, Mathias Knotz, den städtischen Aschpenwaldl, dann den Hidegkuter und Kovacser Weeg abgefaste und eingereichte Situations Plan wurde der Bürgerschaft vorgelegt, das Gutachten desselben ist, womit diese städtische öde Gründe Licitatione mediante, samt denen darauf befindlichen Bäume und Gesträuche... veräussert werden könnten...« A már ¹¹⁾ és ¹⁹⁾ alatt is említett térképen a most tárgyalt telek »Kalmárfy-féle telek« (Kalmárfysche Gründe) néven szerepel, ami azonban tulajdonképen egy és ugyanaz, hiszen Kalmárfytól a leánya örökölte és a tanácsulési jegyzőkönyvben már szabatosabban Csollich-féle teleknek nevezik.

²¹⁾ Szfővárosi lltár. Buda. Äcker, Wiesen etc. Gew. Prot. Lib. 11. p. 47. »... dass Sr. Excellenz der hochgeb. H. Feld-Marschall Lieutenant und Comandirender von Slavonien Marcus Frey Herr v. Csollich pl. tt. (pleno titulo) und seine Gemahlin Aloysia geb. v. Kalmárfy, mittelst ihrem H. Bevollmächtigten Johann v. Dulovits von dieser kön. Frey u. Hauptstadt Ofen mit Intervenirung des H. Vormundes Joseph Thoma in Gleichförmigkeit des untern 2ten November 836 No 5387 gefällten Magistratual Determ. 500 □Kl. Stadt-Grund beim Kovatser Brunn neben ihren eigenen daselbst befindlichen Obst Garten in einem Preise pr. Fünffzig Gulden Conv. Münze erkaufet haben«.

²²⁾ L. Umgebung von Ofen u. Pesth 1836. 1 : 14400 Föv. Kvtár BT 90.

²³⁾ Szföv. lltár. Buda. Fassion Protocoll No 1852. No 32. H. Eduard Gaal von Gyula kaufet von Ihrer Excellenz Fr. Aloysia Freiin v. Csollich geb. v. Kalmárfy laut Vertrag von 4. August 1851. ein Haus beim Kovatser Brunn mit No 439 Christina-stadt samt dazu gehörigen Garten mit dem Flächeninhalt von 2 Joch und 172 □Kl. Grund, welchen und zwar 1 Joch 872Kl Grund Ihre Excellenz Fr. Verkäuferin dd°24. März 1824 mit Lib. 9 pag 72 besessen und 500 □ Kl. dieselbe mit ihren Herrn Gemahl laut Fassion dd°25. Nov. 1836. mit Lib. 11. p. 47 besessen in einem Gesamt Preis pr 5500 fl. C. M.«

²⁴⁾ U. o. No 722. E szerint Gaál Ede Tschögléknek a fenti házat és gyümölcsöst és egy ugyancsak 1851-ben a közelben 1400 frtért szerzett 13¹⁹/₂₄ holdas erdőt és legelőt, összesen 12.500 frtért adta el.

²⁵⁾ Ao 1853. No 243. 1 Joch 872 □ Kl. Ackergrund in Marxengraben neben ihren eigenen Grund und Joseph Krems Erben, welchen die Verkäufer laut Fassion dd° 3 April 1850. besessen im Werthe von 800 fl C. M. 1853 május 2.

²⁶⁾ U. o. Ao 1855. No 62/163. Das Haus No 439 in der Christina-stadt samt dazu gehörigen Garten mit 2 Joch u. 172 □ Kl. und 13¹⁹/₂₄ Joch Wald u. Wiesengrund 18.500 Fl C. M.

II. 1 Joch 872 □ Kl. Ackergrund in Marxengraben neben obigen und dem Grunde des Joseph Kremsischen Erben gelegen..... 1500 Fl C. M.

III. ³⁷/₂₄ Joch Grund beim Kovatser Brunnen oder sogenannten Birnhügel neben Johann v. Heinrich 2500 Fl C. M.

IV. ³⁷/₂₄ Joch Grund ausser der Kovácsbrunnen 2500 Fl. C. M.

²⁷⁾ Szfővárosi lltár. Budai telekkönyvek 14. Krisztinaváros 4. No 439/436 és U. o. Fassion Protocoll Ao 1855 No 185/541.

²⁸⁾ L. Orsz. ltár K. K. Ofner Statthaltereii Abteilung 23.506/2194. Ebben található Buda fővárosnak 1855. szept. 29-én kelt G. Z. 380/Präs. sz. föltérjesztése, amelyben előadja, hogy a pest-budai kerületi kormány (Pest-Ofner Districts Regierung) 1853 jan. 12-én kelt 20.191/1852. sz. rendeletével »wurde dem Magistrate die Bewilligung erteilt, an der linken Seite der Kovács-Strasse liegende städtische Gründe zum Behuf der Herstellung der dortigen Strassen im Wege einer öffentlichen Versteigerung hintanzugeben, von diesen Gründen wurden 8 Parzellen verkauft, die in den unten anliegenden Plan (hiányzik) mit D et No 1 bezeichneten zusammen 3¹³/₂₄ Joch enthaltenden zwei Parzellen aber nur aus dem Grunde der Licitation nicht ausgesetzt, weil durch die Parzelle »D« die Einfahrt in den früher Tschögl, nunmehr Brn Vincenz v. Gerliczy'schen Gartengrund führt und derselbe ihm keineswegs abgesperrt werden konnte — die Parzelle »No 1« aber eine bedeutende, bei deren Planierung zu gewinnende Menge Erdreich enthält, mit welcher die Parzelle »D« welche durch einen mehrere Klafter tiefen und breiten Graben durchschnitten wird, planiert werden kann . . .«. Ez a munkajelentés szerint 600—800 frtba került volna. A csatolt helyszínrajzon »G« betűvel jelöltük meg a betöltendőnek jelzett gödör helyét. Ez a gödör ugyanis még a közelmúltban (1932 tavaszáig) is betöltetlenül állott és hozzájárult a szép park területének kellemes változatosságához. Azt hisszük, nemcsak ez volt az oka, hogy a gödör betemetetlenül maradt, hanem az a körülmény is, hogy a No 1-el jelzett területen levő domb, amelyet a fentebb ismertetett irat alkalmasnak jelölt arra, hogy abból töltsék fel az említett gödör, a templomromot rejtegette magában.

²⁹⁾ L. Haeuffler i. m. térképét.

³⁰⁾ L. a budai telekkönyv 6220. sz. telekjegyzőkönyvét.

³¹⁾ L. a budai telekkönyv 5771. és a Budapest-jobbparti 1921-ben egyesített telekkönyv 5385. sz. betétét a Budapest-jobbparti telekkönyvi hivatalban.